

ЗМІНИ В ДЕРЖАВНОМУ АПАРАТІ ЯПОНІЇ В ХОДІ РЕВОЛЮЦІЇ МЕЙДЗІ

Важливу роль у наростанні соціально-економічної кризи в Японії середини ХІХ ст. відіграв зовнішній фактор, а саме відносини з європейськими державами і США та урядова політика щодо них. У 1854-1858 рр. Японія була змушена "відкритися" для морської торгівлі і комерційної діяльності іноземців. Це призвело до зростання колоніальної експансії західних держав, проникнення в країну іноземного капіталу.

Особливу агресивність виявляли США. Це було обумовлено кількома факторами. Японія була вигідною базою для американських суден у північних водах Тихого океану. Прагнення США створити таку базу посилювалося розвитком китобійного промислу й особливо парового флоту, що потребував вугілля. США розглядали Японію як зручний плацдарм для зміцнення американських позицій на Далекому Сході. Крім того, американська промисловість потребувала нових ринків збуту. В цьому плані США поспішали випередити своїх європейських конкурентів.

Американці досягли своєї мети. У 1853 р. після демонстрації військової сили США нав'язали Японському уряду договір, за яким американським суднам, що зазнали аварії, надавалося право заходити в два японські порти, де вони могли запасатися вугіллям, продовольством, водою тощо. Але він не передбачав права торгівлі. Тому у 1858 р. був підписаний ще один нерівноправний для Японії договір, який визначив, що її уряд не міг встановлювати мито на американські товари вище визначеного рівня (5-35%). Японія також повинна була визнати право екстериторіальності американських громадян. США розраховували забезпечити собі домінуючий вплив у цій країні.

Подібні нерівноправні договори Японія була змушена укласти з Росією, Англією, Францією, Голландією. Японські феодальні клани по-різному використовували ці відносини з європейськими державами. Одні отримували комерційні і військові вигоди, допускаючи пограбування своїх володінь, інші намагалися відновити "святині" колишніх порядків, обгрунтовано вбачаючи в модернізації небезпеку

для режиму. До того ж зростало невдоволення народних мас, які звинувачували сьогуна та іноземців у своїх злиднях. Дедалі частіше лунали заклики: “Геть сьогуна!”, “Геть варварів!”.

З 1858 р. протистояння вилилося у боротьбу даймьо різних кланів за гегемонію. Прихильники модернізації об’єдналися навколо кланів Сацума, Тьосю і Тоса. Одночасно зросла кількість селянських заворушень у формі так званих “*рисових бунтів*”, особливо у 1866 р. Все це призвело до зростання політичної ролі імператорського двору. В країні стала популярною ідея ліквідації сьогунату і відновлення влади імператора.

У серпні 1863 р. був здійснений державний переворот. Найбільші клани Сацума, Тьосю і Тоса ввели в столицю Кіото війська. Однак протиріччя розкололи опозицію. Між кланами розгорнулася громадянська війна (1863-1867). На боці імператора були даймьо Південно-Західних князівств. У 1867-1868 рр. народний протест мав характер скоріш традиційних для Японії ритуальних процесій і танців, які часто ініціюються самими правлячими колами для того, щоб “*випустити пар*” народного невдоволення. Так, у серпні 1867 р. священнослужителі Нагої повідомили, що сталося диво - з неба впали амулети. Його тлумачили як початок великих змін. Маса віруючих посунула до міста.

Рівновага між імператором і сьогуном підтримувалася взаємними зобов’язаннями. Та співвідношення сил змінилося після смерті імператора Комейки та сьогуна Іемоті. Військово-політичний переворот набув легальних форм. Влада перейшла до нового монарха - Муцухіто, який за японською традицією взяв собі ім’я Мейдзі (“*освічене правління*”). Резиденцію імператора перенесено з Кіото до Едо, який згодом був перейменований на Токіо.

Це сталося у 1868 р. Почався новий етап в історії Японії: сьогунат ліквідовано, і вся повнота влади була зосереджена в руках імператора. Велику роль у цих подіях відіграли рядові самураї, японська буржуазія і основна маса селян. Події цього року дістали назву “*реставрація Мейдзі*”, а роки правління імператора Муцухіто (1868-1912) - “*ера Мейдзі-ісін*”, тобто відновленого “*освіченого правління*”. Цей переворот в Японії в цілому носив мирний характер.

Була проведена низка реформ, які мали вирішити дві основні задачі: загальнонаціональну, тобто захист країни від втрати її суверенітету, і скоріш контрреволюційну щодо народного руху - зняття соціального напруження і заспокоєння населення.

Конкретної програми перебудови старого державного апарату, а тим більш його демократизації спочатку не було. У березні 1868 р. 18-річний імператор Муцухіто виголосив промову, яка була написана за допомогою канцлера Окубу - аристократа і самурая, прихильника реформ та зближення з Європою.

Програма перетворень складалася з п'яти пунктів:

- 1) Встановити на території всієї країни "*право на справедливість*";
- 2) Відкрити шлях здібним, а не тим, хто володіє привілеями;
- 3) Скликати двопалатні збори з дорадчими повноваженнями у складі представників знаті, самурайських та буржуазних елементів;
- 4) Скасувати "*погани*" звичаї;
- 5) Сприяти приєднанню країни до знань інших народів.

З метою подолання феодальної роздробленості і міжусобиць, ініціаторами яких були князі і самураї, нове керівництво вирішило створити чітку адміністративно-бюрократичну систему, що мала б централізований і всестановий характер. В тому ж році були створені дві палати: верхня, куди входили представники феодальної знаті, і нижня - самурайські та буржуазні елементи. У 1873 р. самурайська палата почала гальмувати реформи, і тому була ліквідована. Як і раніше, влада належала вищій знаті. Результативнішими були дії уряду, який складався переважно з родичів імператора. Самураї, особливо ті, що були пов'язані з буржуазією, також не втратили свого шансу. Це позначилося на змісті проведених пізніше реформ.

Фактично, вища влада повністю належала імператору. 11 лютого 1869 р. особливим законом про імператорський дім були зафіксовані його статус і права, встановлювався прямий порядок престолонаслідування, тобто від батька до старшого сина. Обов'язковими умовами були досягнення повноліття та процедура коронації.

Власність імператорської фамілії проголошувалася спадковою і невідчужуваною. Засновано також Сімейну раду, яка призначалася для управління справами імператорського двору.

Головним органом влади стала Державна рада (Дадзекан). Вона вважалася вищою законодавчою, виконавчою і судовою установою в імперії. Її склад визначався імператором. До Державної ради входили вищі сановники і куге, верхівка самурайського чиновництва. Пізніше в її складі були створені департаменти: у справах синтоїстської релігії, фінансів, військовий, іноземний, юстиції. У 1871 р. Державна рада була ще раз реорганізована:

поділена на три відомства - центральну, праву і ліву палати. Основна влада була зосереджена в центральній палаті.

За китайським зразком VII ст. засновано новий центральний уряд - сансеку. Його очолював прем'єр (сосай). Ним став принц Арісугава. Організаційно сансеку представляв собою об'єднання 10 державних міністрів (гаджі) і 20 державних радників (сенію).

Замість князівств був встановлений новий адміністративно-територіальний поділ (1871 р.) - 72 кени (префектури) і три фу (столичні округи), правителі яких були лише урядовими чиновниками. У 1878 р. у міських і сільських округах було засноване всестанове самоврядування у вигляді об'єднаних зборів, у яких брали участь громадяни з високим майновим цензом.

Формувалася загальнодержавна судова система. У 1875 р. створено Верховний Суд як вищу апеляційну інстанцію у справах судів префектур. Він також розглядав справи про державні злочини. Створювалася загальнодержавна поліція, контроль за якою здійснювався прокуратурою.

У 1889 р. була прийнята конституція (значну частину її положень запозичили з конституції Німецької імперії), згідно з якою Японія перетворилася на конституційну монархію з широкими правами і законодавчою ініціативою імператора. Представницьким органом став двопалатний парламент, який почав роботу в 1890 р. Конституція офіційно проголосила демократичні свободи і громадянські права, рівність всіх громадян країни. Це стало стимулом для швидкого розвитку японського капіталізму.

Змінюється соціальний склад чиновництва. Якщо на початку 1871 р. урядовий апарат усіх рівнів на 89% складався із самураїв, то на початку 1880 р. - лише на 25%. Збільшилась кількість вихідців з городян. Вищий ешелон влади був доступний лише придворній аристократії і впливовим самурайським родам. Самурайська підтримка Реставрації не була абсолютною. Велика частина цього досить численного стану в Японії XIX ст. (до 1/10 населення) виступила з консервативних позицій. У 1874-1878 рр. уряд зіштовхнувся з великими самурайськими заколотами, які були придушені. З іншого боку, самураї стали соціальною базою для формування ліберально-конституційного руху.

Політична необхідність узгодження урядової діяльності з позицією найбільш активних суспільних сил зумовили появу політичних партій. На початку 80-х років XIX ст. в Японії виникли перші буржуазно-поміщицькі партії, опозиційні до уряду. У 1874 р.

зароджується ліберально-політичний рух, що представляв інтереси частини поміщиків, міських верств, сільської буржуазії. У 1881 р. виникла ліберальна партія (дзіюто). Її патроном був концерн "Міцубісі". Через рік виникла партія конституційних реформ (кайсінто). До її складу увійшли деякі представники з фінансових і торгових кіл, діячі ліберальної інтелігенції. Її підтримував концерн "Міцубісі". Програмні вимоги обох партій були майже однакові: введення парламентських форм правління, політичних свобод, місцевого самоврядування тощо.

Згодом, у 1875 р., прибічники політичної реформи об'єдналися в Товариство за метою в житті (Ріссіся). В Японії це була перша політична організація, до якої входили самураї клану Тоса. Пізніше з'явилося ще одне товариство - Айкокуся. Його гаслом була політична перебудова суспільства на основі поділу влади за європейським зразком. Наприкінці 1870-х років ліберальний рух набув частково антиурядового характеру і тому не мав широкої підтримки, і до 1884 р. товариства саморозпустилися.

Таким чином, результатом революції Мейдзі в Японії було встановлення абсолютної монархії з подальшим перетворенням її на конституційну і відкриттям перспектив для швидкого завершення централізації країни. Вона стала початком радикальних соціальних, політичних і економічних змін у японському суспільстві.

¹ Кузнецов Ю.Д., Навлицкая Г.Б., Сырицын И.М. История Японии. - М., 1988.

² Япония: Справочник. - М., 1992.

³ Всемирная история: В 24 тт. / А.Н.Бадак, И.Е.Войнич, Н.М.Волчек и др. - Минск, 1997. - Т.17, 18.